

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ЕВФЕМІЗАЦІЇ МОВИ ЗМІ

Ільченко Олена Анатоліївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України
O.ilchenko@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5467-8883

У статті проаналізовано метафору як засіб евфемізації сучасної мови ЗМІ, оскільки метафора володіє безмежним семантичним потенціалом і здатна не тільки полегшити процес сприйняття й розуміння матеріалу, а й «завуалювати», «замаскувати» небажані інформаційні елементи.

Мета розвідки – виявити метафори, що виступають у ролі евфемізмів у мові сучасних ЗМІ, з'ясувавши мовні засоби вираження евфемізмів і сфери евфемістичного перефразування, де у ролі евфемізмів застосовують метафору; визначити функції евфемізмів-метафор у мові ЗМІ.

Методи дослідження: лінгвістичний опис, що ґрунтується на спостереженні; аналіз і синтез, що застосовується під час опису метафор; метод контекстуально-семантичного аналізу, що дає змогу враховувати контекст для з'ясування метафоричного значення слова / слів; метод контекстуального аналізу.

У **результаті** цього дослідження було виявлено такі мовні засоби вираження евфемізмів: метонімічна номінація, метафорична номінація, прономіналізація, синекдоха, паронімічна заміна, використання книжних слів та виразів, вживання іншомовних слів, перенесення «з роду на вид», перифраз, антономазія, перенесення «з виду на вид», мейозис, еліпсис; сфери евфемістичного перефразування: дипломатія; радикальні дії влади; державні й військові таємниці; діяльність армії, розвідки, поліції, кримінального розшуку, органів влади, діяльність яких має бути втаємниченою; сфера розподілу й обслуговування; деякі професії; евфемістична заміна назв предметів / соціальних явищ / кримінальних порушень, що негативно, вороже, болісно сприймаються в соціумі. Евфемізми в соціальних сферах людської діяльності характеризуємо з позицій їх цільової орієнтації; інтерпретації тем і сфер соціального життя, у яких використовуються евфемізми. Евфемізми використовують для уникнення комунікативних конфліктів; «маскування», «камуфлювання» дійсності; шифрування інтенційного забарвлення повідомлення.

Висновки. Причини соціальної зумовленості евфемізмів пов'язані з соціальністю мови людини; соціальністю самої людини; прагненням уникнути грубої, різкої оцінки предмета мовлення; психологічними механізмами евфемістичної заміни; пом'якшенням грубих слів і виразів, «маскуванням» сутності явища.

Ключові слова: метафора, метафоричні номінації, евфемізм, засіб евфемізації, мова ЗМІ.

METAPHOR AS A MEANS OF EUPHEMISAC LANGUAGE MEDIA

Ilchenko Olena Anatoliivna,
Candidate of Philology,
Associate Professor of the Philology,
Translation and Language Communication Department
of the National Academy of the National Guard of Ukraine
O.ilchenko@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5467-8883

The article analyzes the metaphor as a means of euphemizing the modern language of the media, as the metaphor has unlimited semantic potential and is able not only to facilitate the process of perception and understanding of the material, but also to “veil”, “mask” unwanted information elements.

The **purpose** of the survey – is to identify metaphors, that play the role of euphemisms in the language of modern media, finding out the language means of expressing euphemisms and scope eufemio paraphrasing, where the role of euphemisms used a metaphor; to define the functions of the euphemisms, metaphors in the language of the media.

Research methods – the linguistic description; analysis and synthesis; method of the contextual-semantic analysis; method of the contextual analysis.

The **result** of this study identified the following linguistic means of the expression of euphemisms: metonymic nomination, metaphoric nomination, pronominals, synecdoche, paroma replacement, the use of book words and expressions, the use of foreign words, the transfer “from kind to kind”, paraphrase, antonomasia, transfer “to the view”, meiosis, elesis; areas eufemio paraphrasing: diplomacy; the radical actions of the government; state and military secrets; activities of the army, intelligence, police, criminal investigation, authorities, whose activities should be covert; sphere of distribution and service; some professions; euphemistic replacement of names of objects / social phenomena / criminal violations that are negative, hostile, painful perceived in society. We characterize euphemisms in social spheres of human activity from the positions of their target orientation; interpretations of themes and spheres of social life in which euphemisms are used. Euphemisms are used to avoid communicative conflicts “camouflage” “camouflage” reality; message encryption.

Conclusions. The causes of the social aspects of euphemisms associated with sociality of human language; sociality the very human desire to avoid rough, harsh assessment of the subject of speech; the psychological mechanisms eufemio replacement; mitigating harsh words and expressions, the “masking” nature of the phenomenon.

Key words: metaphor, metaphorical nominations, euphemism, means of euphemism, the language of mass media.

1. Вступ

Метафора володіє безмежним семантичним потенціалом і здатна не тільки полегшити процес сприйняття й розуміння матеріалу, а й «завуалювати», «замаскувати» небажані інформаційні елементи. Тому метафора активно функціонує, а подекуди й продукується в мові ЗМІ. Можна стверджувати, що метафора стоїть на заваді однозначного потрактування тексту, провокуючи дифузність значень, але ЗМІ, разом з інформативною, реалізують і функцію впливу, яка часто трансформується в маніпулятивну. При цьому журналіст лишається представником відповідних соціальних груп: він не подає необгрунтовані факти, не повинен нав'язувати свою інтерпретацію фактів, пропонувати готові істини, робити висновки. Окрім того, на момент виходу матеріалу можуть бути й не сформовані суспільні настрої. Тому працівник ЗМІ приховує інформацію, маскує її, щоби не спатувати, не збентежити чи не принизити реципієнта. Таким чином, сучасний працівник сфери ЗМІ активно послуговується евфемізмами – пом'якшеними, благозвучними висловами, що вживаються замість прямих назв на позначення небажаного денотата. Евфемістичні найменування використовують для усунення «надто різких, недостатньо ввічливих слів шляхом їхнього пом'якшення або шифрування через заборону на вживання деяких слів» (Селіванова, 2010).

Справді, метафора як засіб вторинної номінації здатна «замаскувати», приховати, «камуфлювати», пом'якшити предмет опису журналістського тексту. Попит на новотвори, що виконують функції евфемізмів, у сучасній мові ЗМІ постійно зростає. Тож метафору й евфемізм у континуумі ЗМІ активно вивчають Н.Д. Бессарабова, Т.А. Коць, Л.П. Крисін, Н.М. Потапова, Ю.Г. Синельников, О.О. Уварова, В.Д. Ужченко, І.О. Філатенко, О.М. Чадюк, К.С. Серажим, А.П. Чудінов, Т.Я. Якубіна та інші маститі й молоді лінгвісти.

Метафора як засіб евфемізації сучасної мови ЗМІ предметом наукового пошуку не була. Отже, актуальність теми зумовлена наявністю в мові ЗМІ метафор, що функціонують у ролі евфемізмів, а отже, потребують комплексного аналізу з позицій сучасної лінгвістики, прагмалінгвістики, соціолінгвістики, психолінгвістики та мовної політики.

Мета розвідки – виявити метафори, що виступають у ролі евфемізмів у мові сучасних ЗМІ.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- 1) виявити мовні засоби вираження евфемізмів;
- 2) з'ясувати сфери евфемістичного перефразування, де у ролі евфемізмів застосовують метафору;
- 3) визначити функції евфемізмів-метафор у мові ЗМІ.

Методологічною основою роботи є філософські положення про мову як суспільний феномен, зокрема, погляди на метафору як лінгвістичне явище, що ґрунтується на національній культурі й психології народу.

Для досягнення поставленої мети у роботі використано відповідні методи дослідження: лінгвістичний опис, що ґрунтується на спостереженні; аналіз і синтез, що застосовується під час опису метафор; метод контекстуально-семантичного аналізу, що дає змогу враховувати контекст для з'ясування метафоричного значення слова / слів; метод контекстуального аналізу.

Наукова новизна праці полягає в тому, що аналіз здійснено на новому мовленнєвому матеріалі, який досліджується в річці сучасних лінгвістичних практик; вивчено плани вираження й змісту евфемізмів-метафор.

2. Мовні засоби вираження евфемізмів

Серед засобів мовного вираження евфемізмів В.П. Москвін визначає такі:

1. Метонімічна номінація;
2. Метафорична номінація;
3. Пронімінація;
4. Використання синекдохи;
5. Паронімічна заміна;
6. Використання книжних слів та виразів;
7. Уживання іншомовних слів;
8. Перенесення «з роду на вид»;
9. Перифраз;
10. Антономазія;
11. Перенесення «з виду на вид»;
12. Мейозис;
13. Еліпсис (Москвін, 2001).

Польський лінгвіст С. Відлак пропонує класифікацію способів утворення евфемізмів:

1. Частковий антонім – літоту;
2. Повний антонім – перифраз (у деяких випадках важлива наявність відповідної інтонації або жесту);
3. Метафорично використані слова (Відлак, 1967).

Погляди філологів щодо мовних засобів евфемізації неоднакові, але й не суперечливі, вони скоріше доповнюють одне одного.

Обидва дослідники визначають метафору як продуктивний засіб евфемізації мови в цілому і мови ЗМІ зокрема.

3. Сфери евфемістичного перефразування

У процесі спілкування людина зазвичай намагається «замаскувати», «пом'якшити» те, що сприймається суспільством як зле, недобре, небажане (безробіття, голод, хвороби, смерть, насильство, війни, тероризм, корупція тощо). Тож мета використання евфемізмів – прагнення уникати комунікативних конфліктів і невдач, не створювати у співбесідника відчуття комунікативного дискомфорту.

Оцінка мовцем того чи того предмета мовлення з точки зору пристойності, ввічливості, толерантності орієнтована на відповідні теми і сфери діяльності людей. Традиційними темами і сферами евфемізації є такі:

- 1) деякі фізіологічні процеси і стани;
- 2) певні частини тіла, пов'язані з «тілесним низом» (вираз Л.П. Крисіна);
- 3) стосунки між статями;
- 4) хвороба й смерть (Крисін, 1994).

Ці сфери евфемізації Л.П. Крисін називає особистими; вони стосуються життя й особистості адресанта, адресата чи третіх осіб (Крисін, 1994). Особисті сфери евфемізації властиві відповідним дискурсам, наприклад, побутовому, діловому чи медичному, що реалізуються зокрема у царині ЗМІ, але в цьому континуумі мають обмежений характер продуктивності.

4. Функції евфемізмів-метафор у мові ЗМІ

Явище евфемії спостерігаємо й у різних сферах соціального життя людини й суспільства. У мові ЗМІ активно розвиваються способи й засоби евфемізації, дотичні до соціально важливих тем і сфер діяльності людини, її стосунків з іншими людьми, суспільством, владою. Отже, сфери соціального життя, у яких активно використовують евфемізми, визначаємо такі:

1) дипломатія. Цілком очевидно, що ті комунікативні завдання, що спіткають дипломатів і політиків, неможливо вирішити, використовуючи тільки прямі номінації, уникаючи натяків, недомовленостей (Крисін, 1994), напр.: *Арабський вектор української політики* (Закон і бізнес, № 11, 2002); *Американський слід ... в національних інтересах України* (Комуніст, № 7, 2006); *Сепаратистський наступ, шитий кремлівськими нитками* (1+1, ТСН, 07.04.2014); *Латвія слідом за Литвою і Естонією опротестувала російські фесерверки «звільнення»* (<https://www.eurointegration.com.ua/news>, 11.07.2019);

2) радикальні дії влади, напр.: *Після цього Клімкін заявив, що просив депутатів підтримати його заяву про відставку, але не збирається ховатися під стіл і буде працювати, поки триває «перехідний період»* (<https://www.pravda.com.ua/news>, 11.07.2019) або пор.: крадіжки діамантів та перевезення їх авіатранспортом і *діамантові злочинці* (1+1, ТСН, 19.02.2013); сепаратистський обстріл і *роздонбасило* (СТБ, Вікна, 16.04.2014); звалений пам'ятник Леніна й *корисний брухт* (1+1, ТСН, 31.01.2015); пам'ятник Леніну й *металевий ідол* (1+1, ТСН, 31.01.2015);

3) державні й військові таємниці на кшталт виробництва зброї, відповідних видів техніки, соціальний і чисельний склад закладів, профіль їх роботи та інші (Крисін, 1994), напр.: *Неспокійний Крим* (1+1, ТСН, 06.03.2014); *Буремний схід – Донеччина* (1+1, ТСН, 13.05.2014); *Наливайченко: Водії «гуманітарного конвою» на Донбасі керуватимуть військовою технікою* (<http://www.espreso.tv/nevs>, 22.08.2014);

4) діяльність армії, розвідки, поліції, кримінального розшуку, органів влади, діяльність яких має бути втаємниченою (Крисін, 1994), пор.: партія Регіонів і лакеї: *Як лакеї знищують країну* (Український тиждень, № 40, 2012); направлення російських військ в Україну й *Кремль грає військовими м'язами* (ICTV, Факти тижня, 12.05.2014); зустріч у Києві Ф. Олланда, А. Меркель, П. Порошенка з метою обговорення плану подальших дій на сході України і *несподіваний політичний десант* (ICTV, Факти тижня, 08.02.2015); *1 липня Клімкін заявив, що припиняє працювати на посаді і йде у «політичну відпустку»* (<https://www.pravda.com.ua/news>, 11.07.2019). Така інформація не стільки приховується, скільки подається в іронічному світлі, як непрямий опис, натяк, щоби лишити інтерпретаційний простір для реципієнта.

5) сфера розподілу й обслуговування (Крисін, 1994), напр.: *Повернення блудної книжки – з базару до магазину* (Галицькі контакти, № 8, 2002); *У битві за пивну «Корону» перемогли українці. Ніжинські пивовари створили прецедент вдалого захисту вітчизняним виробником власного бренду* (Галицькі контакти, № 27, 2002); *Лубни: «бензинова лихоманка»? (Самостійна Україна, Ч. 39, 2004); Щоб привести ситуацію у цивілізоване русло, представники Кабміну більше місяця тому зустрілися з головними операторами ринку нафтопродуктів та досягли домовленості про цінний «коридор» для цін на бензин і дизпаливо* (<https://ukurier.gov.ua/uk/articles/rinok-palnogo-batig-dlya-azartnih-gravciv/>, 16.03.2011);

6) деякі професії, евфемістична заміна назв яких піднімає престиж відповідних професій або приховує негативне враження від їх прямого еквівалента (Крисін, 1994), «маскує» високі державні посади, напр.: *При призначенні чиновників різного рангу дотримувалися єдиного критерію їх добору – родинні зв'язки, кумівські відносини і безумовно особиста відданість самопроголошеному «батьку» нації* (Комуніст, № 79–80, 2005); *Батько безладу. Гра в парламентсько-президентську республіку, розпочата головою Верховної Ради Володимиром Литвином, може закінчитися олігархією* (Контракти, № 3, 2006); *«Безперервний» керівник. Члени ВРЮ запевняють: Пасенюк легітимно очолює ВАС* (Закон і бізнес, № 5, 2010);

7) евфемістична заміна назв предметів / соціальних явищ / кримінальних порушень, що негативно, вороже, болісно сприймаються в соціумі, пор.: боєприпаси й подарунок: *такі подарунки прилетіли із селища Сартана* (ICTV, Факти тижня, 08.02.2015), *подарунок від терористів так і лишився лежати у воді на дні річки* (ICTV, Факти тижня, 08.02.2015); підвищення цін на паливо й «азартні ігри»: *Коли в світі лише заговорили про наслідки лівійського конфлікту та його можливий вплив на світовий ринок нафтопродуктів, основні гравці ринку нафтопродуктів в Україні розпочали свої «азартні ігри»* (<https://ukurier.gov.ua/uk/articles/rinok-palnogo-batig-dlya-azartnih-gravciv/>, 16.03.2011); хабарі й «свято»: *Та ось для окремих представників російського капіталу «свято» скінчилося* (Голос України, № 58, 2011).

Наведені приклади метафоричних уживань указують на продуктивність соціальних сфер для евфемізації мови ЗМІ. Це спричинено призначенням стилю ЗМІ (якісне інформування й ефективний вплив на свідомість реципієнта).

та), що й зумовлює вербальне оформлення тексту ЗМІ. Метафора в ролі евфемізма не стільки «пом'якшує», скільки «шифрує». При цьому «шифрує» не стільки саму інформацію, скільки аксіологічну (оцінну) характеристику описуваного, формуючи іронічну інтенцію, яка дає змогу уникнути прямої оцінки.

5. Висновки

Отже, евфемізми в соціальних сферах людської діяльності характеризуємо з позицій їх цільової орієнтації; інтерпретації тем і сфер соціального життя, у яких використовуються евфемізми. Евфемізми використовують для уникнення комунікативних конфліктів; «маскування», «камуфлювання» дійсності; шифрування інтенційного забарвлення повідомлення. Причини соціальної зумовленості евфемізмів пов'язані з соціальністю мови людини; соціальністю самої людини; прагненням уникнути грубої, різкої оцінки предмета мовлення; психологічними механізмами евфемістичної заміни; пом'якшенням грубих слів і виразів, «маскуванням» сутності явища. До сфер соціального життя належать дипломатія; радикальні дії влади; державні й військові таємниці; діяльність армії, розвідки, поліції, кримінального розшуку та інших органів влади, діяльність яких має бути втаємниченою; сфера розподілу й обслуговування; професії, евфемістична заміна назв яких піднімає престиж відповідних професій або приховує негативне враження від їх прямого еквівалента, «маскує» високі посади; евфемістична заміна назв предметів / соціальних явищ / кримінальних порушень, що негативно сприймаються в соціумі.

Перспектива подальших наукових пошуків зумовлена необхідністю виявити аксіологічне навантаження евфемізмів, виражених метафорою, у мові сучасних ЗМІ.

Література:

1. Крысин Л.П. Эвфемизмы в современной русской речи. *Русистика*. Берлин, 1994, № 1–2. С. 28–49. URL: <http://philology.ru/linguistics2/krysin-94.htm>.
2. Москвин В.П. Эвфемизмы: системные связи, функции и способы образования. *Вопросы языкознания*. 2001, № 3. С. 88–100.
3. Видлак С. Проблема эвфемизма на фоне теории языкового поля. Москва, 1967. 320 с.
4. Селіванова О.О. *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава : Довкілля-К, 2010. С. 144.

References:

1. Krysin L.P. (1994). Evfemizmy v sovremennoy russkoy rechi. [Euphemisms in Modern Russian Speech.] *Rusistika*. Berlin, № 1–2. S. 28–49. URL: <http://philology.ru/linguistics2/krysin-94.htm> [in Russian].
2. Moskvin V.P. (2001). Evfemizmy: sistemnyye svyazi, funktsii i sposoby obrazovaniya. [Euphemisms: system communications, functions and methods of education.] *Voprosy yazykoznaniiya*. No. 3. P. 88–100 [in Russian].
3. Vidlak S. (1967). Problema evfemizma na fone teorii yazykovogo polya. [The Problem of Euphemism against the Background of the Language Field Theory]. Moscow. 320 p. [in Russian].
4. Selivanova O.O. (2010). *Linhvistychna entsyklopediya*. [Linguistic Encyclopedia.] Poltava: Dovkillya-K. S. 144 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.07.2019.
The article was received 15 July 2019.